

MUSEUMS avisen

Nr. 1

Februar 1984

5. årg.

INDHOLD:

Om bladet.

Holsted efterskole
og dens stifter
Kristian Appel.

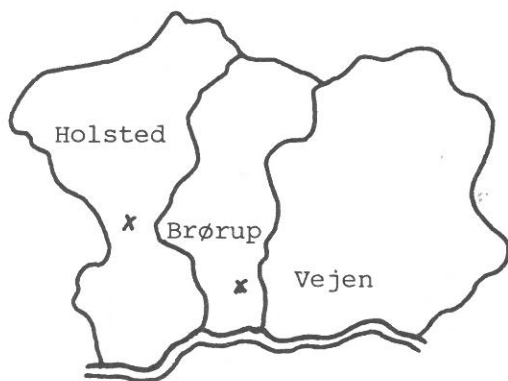
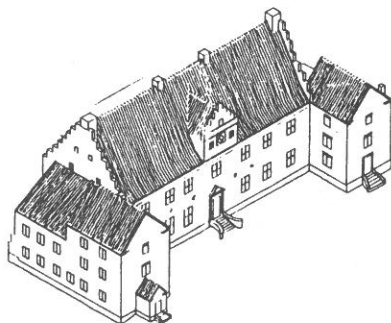
BONDEUROEN
PÅ
SØNDERSKOV

Lidt om Sønderskovs
historie.

Arbejdsgrupperne.

Det kommende
museum.

Arrangementer.

DE LOKALHISTORISKE ARKIVER

HOLSTED

LOKALHISTORISK ARKIV FOR HOLSTED KOMMUNE

Holsted Byskole, Vestergade 17, 6670 Holsted.
Åbningstid: onsdage 15-18 eller efter aftale. Tlf. 39 20 10
Leder: Chr. Carstensen.

Formaliseret samarbejde med
AASTRUP SOGNEARKIV, der ledes af Olga Pedersen,
Boldingvej 16, 6752 Glejbjerg. Tlf. 19 82 80.
Åbent efter aftale.

BRØRUP

HISTORISK ARKIV FOR BRØRUP OG OMEGN

Brørup Bibliotek, Stadionvej 4, 6650 Brørup.
Åbningstid: torsdage 15-17 eller efter aftale.
Tlf. 38 18 78.
Leder: Holger Nielsen. Tlf. 38 22 15.

VEJEN

LOKALHISTORISK ARKIV FOR VEJEN KOMMUNE.

Studiecenter for lokalhistorie og slægtsforskning.

Museumspladsen - Østergade 2, 6600 Vejen. Tlf. 36 35 99.
Udstilling og læsestue åbne mandag-torsdag 9-15,
onsdag yderligere til 17.30.

Udstilling p.t.:
"Fra almisse til socialforsorg, 1732-1980"

Afdelinger i Andst, Gesten, Malt og Veerst-Bække sogne.

OM BLADET

MUSEUMSAVISEN udkommer hermed for 9. gang. Det udsendes til egns-
museumsforeningens 200 medlemmer, til alle områdets skoler og biblioteker,
til de tre kommunalbestyrelser og til pressen.

Ideen med det lille blad er at holde læserne orienteret om, hvad be-
styrelsen og arbejdsgrupperne laver og at bekendtgøre arrangementer.

Men med bladet er der også åbnet mulighed for at udnytte bestemmelsen
i foreningsvedtægternes §2: UDBYGGE KENDSKABET OVER FOR OFFENTLIGHEDEN
TIL HISTORIEN I MUSEETS ARBEJDSOMRÅDE.

På et redaktionsmøde den 11. november 1983 drøftedes de praktiske
konsekvenser af det sidste forhold.

I mødet deltog lederne af områdets lokalhistoriske arkiver, repræ-
sentanter fra foreningens arbejdsgrupper og cand.mag. Hans-Jørgen
Lych Larsen, Lindknud, der fra og med dette nummer er fast medarbejder.

Man aftalte at køre videre med et blad på mindst 16 sider.

Det skal udsendes tre gange om året: i februar, maj og oktober.

Det allerede indledte samarbejde med arkiverne blev lagt i faste
rammer: Holsted udvælger stof (m. ill.) fra sit område til februarnum-
meret, Brørup til majnummeret og Vejen til oktobernummeret, 3-4 sider
hver gang.

Arbejdsgrupperne vil så vidt muligt i hvert nummer give en kort ori-
entering om deres virksomhed og ind imellem forsyne bladet med artikler
om de emner, de arbejder med.

Hans-Jørgen Lych Larsen og red. har ansvaret for hovedartiklen(erne),
der nærmere skal belyse emner indenfor områdets fortid.

Fremstillingen af bladet er baseret på frivillig arbejdskraft. De
nødvendige udgifter til off-set trykning og distribution og evt. til
faglig bistand til hovedartiklerne dækkes af foreningens midler. Der
er for 1984 afsat 6.000 kr. til formålet.

HOLSTED EFTERSKOLE OG DENS STIFTER KRISTIAN APPEL

Uddrag af Poul Rosendahls artikel,
skrevet i anledning af eftersko-
lens 90-års dag.

Den 3. grænseefterskole -
eller Kongeåskole, efter Skibe-
lund og Hejls, blev oprettet i
Holsted i 1893 af sønderjyden
Kristian Appel.

Kristian Jørgen Appel blev
født den 18. juni 1836 i Bevtoft
i Nordslesvigs midte.

Efter konfirmationen kom han
ud at tjene på en gård, hvor
gårdmandens syvårige søn, som
han delte kammer med, lige var
begyndt at gå i skole. Han havde
så meget at fortælle derfra om
aftenen, inden de faldt i søvn,
at Kristian fra den tid ikke kun-
ne tænke sig noget bedre end at
blive skolelærer. Denne lyst
blev yderligere forstærket, da
Morten Eskesen, (friskole- og
højskolemand, kæmpevisefortol-

ker) som blev lærer der i sognet
i 1851, fortalte og sang kæmpe-
viser (folkeviser om nordiske
sagnhelte).

1856 gik han fra ploven og
blev 20 år gammel optaget på
Jelling Seminarium. Her inter-
esserede han sig i særlig grad
for historie og dansk.

Lige efter sin 2-årige semi-
narietid tog han nogle få måne-
der et job som huslærer i Grejs
Mølle i nærheden af seminarie-
byen. Men samme år (1858) flyt-
tede han til Ryslinge på Fyn
som hjælpelærer i almueskolen
(folkeskolen).

Hans hu stod imidlertid til
den Koldske undervisningsform
(den levende fortælling), og
han blev Ryslinge Friskoles
leder og lærer. Den unge Appel
havde mod på opgaven, han købte
et hus med 5 tdr. land ved He-
stehaveskoven - og her holdt
han skole i 31 år.

Årene gik. De politiske bryd-
ninger i slutningen af halv-
fjerdserne satte skel i fri-
skolekredsene. - Som født

Kristian Appel

nordslesviger og veteran fra krigen 64 følte han tabet af Sønderjylland efter den forsmædelige fred stærkt tyngende. Han var en ivrig forsvarsvæn, men hans udåskende udtalelser, der lå på linje med Vilhelm Birkedals forsvarsopfattelse, faldt ofte mange for brystet, og han kom i et stærkt modsætningsforhold til den kreds, der sluttede op om hans skole. Som en konsekvens heraf tog Appel, der nu var 53 år, det tunge skridt at sige sin stilling op. Det var i 1889. Han solgte skolebygningen til en husmand og forlod egnen.

Kristen Kolds friskoletanker havde også vundet indpas i Holsted, og i 1887 oprettede en lille friskolekreds en børneskole. Da Kristian Appel fem år senere (1892) kom til sognet, eksisterede skolen i et mindre hus i Møllegade, men Appel havde lige fra starten sine planer parate: han ville opføre en større bygning, der skulle rumme en kombineret friskole og grænseefterskole.

Rent umiddelbart var det en fordel for Appel, da han begyndte sit nationale arbejde i Holsted, at han stammede fra det sønderjyske Bevtoft. Enhver vidste, at denne lille plet syd for grænsen

havde været hjemsted for sønderjydernes fører Hans Krüger, hvis mindsten stod rejst i Sdr. Holsted. - Desuden fik Appel straks en støtte i en af Holstedegnens betydelige mænd, førstelærer H.M. Løbner, Stenderup, som selv havde ydet en betydelig indsats som lærer for sønderjyske børn i Bevtoft både før og efter krigen i 64 og iøvrigt var en svigersøn af Krüger.

I halvfjerdserne var Appel Højres (konservativ) kandidat i fynske valgkredse, dog uden at opnå valg. Han tog afstand fra Venstre i forsvarssagen specielt vedr. Københavns befæstning.

Friskolelæreren fra Ryslinge havde således allerede fra starten fået det blå stempel, og det skulle snart vise sig, at han, som den ildfulde og energiske forkæmper for danskhedens sag i det nordslesvigske, var en mand, hvis direkte tale ikke kunne undgå at gøre indtryk på hans tilhørere. Således skriver Jens Chr. Frederiksen i "Holsted Sogn": jeg husker endnu, hvorledes Appel, når han stod på talerstolen og fortalte sine elever træk fra Sønderjyllands historie, og når han kom til at berøre den uret, prøjserne øvede dernede, ligesom kunne slå gnister, så hjertevarm var han for sagen."

Alligevel følte friskolekredsen sig ikke stærk nok til at føre Appels planer ud i livet.

Den form for mod, der kaldes tålmod, var ikke givet Appel i vuggegave. Derfor samlede han nu selv Holstedboerne til møde med eneste punkt på dagsordenen: oprettelse af grænseefterskole i Holsted.

Det viste sig, at stemningen var særdeles positiv, og ved et senere møde valgtes en bestyrelse, der sammen med Appel skulle sørge for aktietegningen.

Holsted efterskoles første bestyrelsesmedlemmer bestod af forligskommissær, kammerråd Chr. Iversen, snedker J. Rechnagel, gårdejer Julius Larsen, urmager J.P.Clausen, pastor C.Enghoff og Kristian Appel.

Man gik til sagen med ildhu.

I løbet af vinteren 1892-93 var det økonomiske grundlag for opførelsen af en enetages skolebygning i orden, og i løbet af sommeren gjorde håndværkerne Holsted efterskole til en realitet.

Den første vinterskole begyndte med 32 elever. Heraf var de 18 nordslesvigere i 14-16 års alderen, der kom med støtte fra den nyoprettede "Nordslesvigske Skoleforening".

Set med nutidens øjne var den nye skolebygning meget mangelfuld. - Men begyndelsen var nu gjort, og den energiske skolebestyrer har sikkert set frem til en række travle arbejdsår.

Men det skulle gå anderledes. Kristian Appels virke for danskhedens sag på Holsted grænseefterskole blev kun af

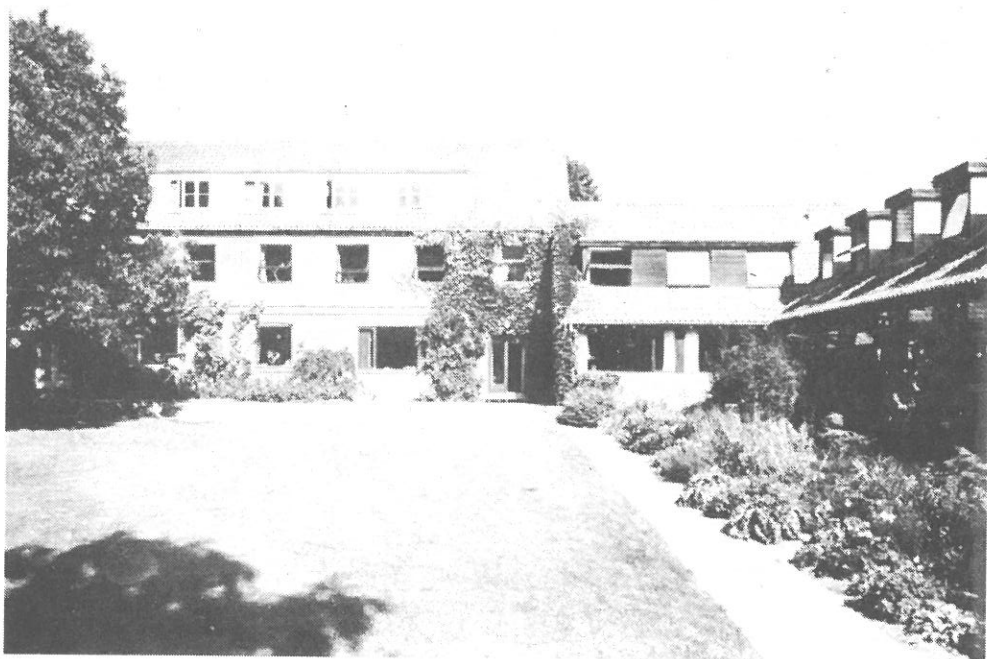
kort varighed. Han var 57 år gammel, da han begyndte sin skole, og han døde i december 1896, 60 år gammel.

"Leve kort tid eller længe blot man lyser op i tågen".

Kristian Appel døde, men hans livsværk viste sig at være levedygtigt. - Trods skiftende skoleledere og skiftende tider har den gamle skole gennem årene kunnet give husly for dansk ungdom fra land og by. - Og i år på dens 90-årsdag fremtræder den, omend i ændret forklædning, mere levende end nogensinde.

v/arkivleder
Chr. Carstensen

Interesserede kan købe jubilæums-
skriftet ved Poul Rosendal -
Tlf. 39 21 34

BONDEUROEN PÅ SØNDERSKOV

Sønderskov er i dag en idyllisk, ruinagtig herregård - i sommersol og på afstand! På nært hold er forfaldet ikke længere idyllisk, men ynkeligt. Det må ændres, ikke alene fordi Sønderskovs hovedbygning er amtets eneste bevarede herregårdsbygning fra renessancen, men også fordi Sønderskov gods i 1700-årene var udsat for en række bemærkelsesværdige bondeuroligheder, der gjorde de Sønderskovbønder kendt i vide kredse dengang og i landbohistorien i dag. De eneste minder om den konflikt er dokumenterne i arkiverne og så bygningen - her skete det! Af - og netop af den grund må en restaurering blive en væsentlig opgave for egnen.

Men nu til sagen, til de begivenheder, der fik hele to godsejere i 1700-tallet til at indse, at de ikke længere kunne skalte og valte med deres bønder, som det nu lystede dem. Den ene blev nærmest tvunget til at sælge Sønderskov som følge af balladen. Den andens autoritet blev udsat for alvorlige prøvelser, omend det lykkedes ham - efter en del besvær - at finde frem til en for begge parter acceptabel måde at leve sammen på.

For bønderne i 1700-tallets Danmark var et af de største problemer den hoveribyrd, som hovedparten af dem måtte bære. Op gennem århundredet blev hoveriet øget for hovbønderne. Uroen på Sønderskov havde da også sit udgangspunkt i utilfredshed med hoveriets tyngde. Uroen nåede sit højdepunkt, da Samuel Nicolaus Claudius (1719 - 1771) boede på Sønderskov, nemlig fra 1767 - 1769, og under hans efterfølger J.Fr.Wodschou. Før Claudius kom til Sønderskov havde der været enkelte problemer, men at det blev under Claudius, at urolighederne tog voldsomt til, var dels Claudius's egen skyld, og dels havde det til en vis grad sin rod i udefra kommende forhold.

Claudius's forgænger som ejer af Sønderskov var Hans Bachman. I hans tid var blevet indgået en aftale mellem hovbønderne i Nørnbølling og ham. Ifølge aftalen skulle hovbønderne i Nørnbølling på deres side få nedsat deres hoveri-ydelse i forhold til deres gårdes størrelse mod at de til gengæld afstod en eng til hovedgården. D.v.s. at engen fra at være en eng, der blev slået af bønderne i Nørnbølling bylaug, var den nu blevet en del af den jord, som hovbønderne under hele godset var pålagt at arbejde på.

Hoveribyrden for alle de 53 hovbønder under Sønderskov var således blevet øget p.gr.a. en aftale mellem nogle af hovbønderne - nemlig de 21 Nørnbøllinger - og så godsejeren. Det var i 1725. Næsten det samme skete igen i 1730, da et nyt engareal blev lagt ind under hovedgården. Nørnbølling-bønderne fik som modydelse eftergivet al gæld mellem dem og Bachman. Først i 1732 opdagede alle hovbønderne, hvad der virkelig var sket, og de valgte da at klage først til stiftamtmanden og i 1740 til kgl. majestæt over, at deres hoveri var blevet fordoblet. Efter kgl. befaling blev der nedsat en kommission, der skulle undersøge sagen på stedet. I 1742 afsagde den en dom, der gik bønderne imod. Dermed hørte klagerne op i denne omgang. Hovbønderne og Bachman har sandsynligvis i almindelighed haft et godt forhold til hinanden. De har kunnet indgå aftaler, der var blevet holdt, men som havde konsekvenser, som bønderne nok ikke helt havde regnet med. De reagerede derfor først, da de overraskedes af konsekvenserne, den øgede hoveribyrd for alle hovbønderne. Men da sagen var blevet endelig afgjort, var den afgjort.

Med Claudius forholdslet sig anderledes. Nu blev der lagt helt anderledes vægt på at få udnyttet godsets økonomiske muligheder så godt som muligt. Han lod vandlidende områder dræne, begyndte at dyrke specialafgrøder, og i det hele taget

ville han udnytte godsets arbejds-kraft mere intensivt.

Indtil videre accepterede bønderne åbenbart det forøgede hoveri. Claudius overtog Sønderskov i 1750, men først i 1767 begyndte som omtalt den åbne krig mellem Claudius og bønderne. Claudius havde i 1765 påbegyndt en større restaurering af den forfaldne hovedbygning, senere opførte han en ny trefløjet avlsgård, og han flyttede selv til Sønderskov i 1767 for at kunne leve ". . . her på min gård i fred og ro af det mine forfædre har efterladt mig og jeg selv har stræbt for."

For bønderne har det åbenbart medført en stærkt øget hoveribyrd, at Claudius selv kom til Sønderskov; der skulle køres tømmer og kalk fra Haderslev til Sønderskov, nu skulle megen brændsel køres til gården om vinteren, og hertil kom så det forøgede hoveri på markerne.

Den 7. juli 1768 fik Claudius af de 46 hovbønder under godset overrakt et velformuleret klageskrift over deres urimelige arbejdsbyrder, og de erklærede, at de ville lade deres klagemål gå til højere myndigheder, hvis Claudius ikke viste sig imødekommende over for deres krav om lettelse i deres hoveri.

En tilsvarende klage kom fra en anden gruppe bønder under Sønderskov, fra de såkaldte fribønder. Deres "frihed" bestod tilsyneladende i, at de betalte en årlig afgift for at blive fri for at yde hoveri. Det var ihvertfald fribøndernes eget syn på deres status. Claudius mente, at også fribønderne var forpligtede til at yde visse former for hoveri, bl.a. kunne han henvise til, at fribønderne tidligere havde accepteret at yde forskellige hoveritjenester. Hertil svarede fribønderne, at de ganske rigtigt tidligere havde ydet den slags tjenester, men det havde de kun gjort fordi de som modydelse havde fået hjælp af en eller anden art af herremanden. Og netop her - i de forskellige opfattelser af hvad fribøndernes hoveriforpligtelser bestod i - bliver det tydeligt, hvorfor Claudius

kom til at rode sig ind i problemer med sine fæstebønder.

Han var den driftige, selvrådige godsejer, der ville udnytte alle godsets ressourcer, og altså dermed også mente sig berettiget til at udnytte fribøndernes villighed til at yde hoveri i visse situationer til at gøre denne villighed til en permanent forpligtelse. (Hvis vi altså accepterer fribøndernes vurdering af deres status, hvad der nok er grund til). Claudius er således en repræsentant for den nye tids mænd - de nye godsejere, der med alle midler søger at øge udbyttet af deres ejendomme uden smålig hensyn til bøndernes gamle rettigheder og sædvaner. De foregående ejere af Sønderskov har åbenbart været mere gammeldags. De har sandsynligvis ladet tingene så nogenlunde være som de var, da de overtog gården, og hvis de ønskede at foretage ændringer i driften, har de åbenbart taget visse hensyn til deres fæstebønder. Bachman forhandlede med Nørnbøllingbønderne om deres forhold, og fribønderne var ikke blege for at yde "hoveri", hvis godsejeren gav dem noget til gengæld på en eller anden måde.

Striden mellem Claudius og de Sønderskov bønder var ikke alene en strid mellem en selvrådige godsejer og hans genstridige bønder et tilfældigt sted i Danmark, men var også et konkret udtryk for modsætningen mellem den nye tids mand, erhvervslederen - om man vil - og så den gamle tids arbejdskraft, der havde været vant til at arbejde under anderledes - og hvad vi kan kalde - tryggere forhold. Striden blev da også først afsluttet under Wodschou ved, at der blev indført "tryggere" forhold på godset.

Efter at Claudius havde fået bøndernes klage, tilbyder han dem visse lettelse i deres forpligtelser over for ham, og det accepteredes af Nørnbøllingfolkenes, men de andre var ikke tilfredse med tilbuddet og ville lade klagen gå videre til stiftamtmanden. Claudius på sin side skyndte sig at klage over sine

oprørske bønder til General-Landvæsenskollegiet i København. Bøndernes klage gik fra amtmanden tilbage til Claudius til udtalelse. Claudius tilbød igen bl.a. visse lettelser i hoveriet, spec. i fribøndernes hoveri, men vil ikke helt fjerne det. Tilbuddet fra Claudius gik via amtmanden til bønderne, der nægtede at acceptere det. De lod derimod deres klage gå til kongen, d.v.s. General-Landvæsenskollegiet, i august 1768. Kollegiet sendte klagen til Claudius til udtalelse. Claudius kastede sig nu ud i en lang og grundig gendrivelse af bøndernes klage. Det skinner dog tydeligt igennem hans forsøg på at reducere bøndernes klage til nul og niks, at han godt var klar over, at han nok var gået for vidt i sine krav til bønderne. Alligevel undslår han sig ikke for at skrive "at det er bleven et mundheld, at den som klager, kan blive fri (:for hoveri), og den, som tier, intet får. Mine bønder klager da ligeledes.."

Claudius tilbød dog alligevel de samme lettelser i bøndernes hoveribyrd, som han tidligere havde tilbudt. General-Landvæsenskollegiet traf nu sin afgørelse. Den gik Claudius imod. Kollegiet udtalte, at bønderne "ikke ganske og aldeles har været ubeføjede til at klage", som det hedder i tidens kancellisprog.

Claudius blev ophidset over den slutning på sagen, men føjede sig og lattede bøndernes arbejdsbyrde uden at fortælle dem, hvorfor det var sket. Til trods for nederlaget kan han ikke nære sig for igen at henvende sig til kollegiet for at få klare retningslinjer for, hvad han kunne tillade sig at kræve af sine hovbønder, og for at beklage sig over de bånd, der hermed var blevet lagt på godsejerens handlefrihed. Han fik blot til svar, at han skulle følge love og forordninger og styre sit gods sådan, at hans bønder ikke kunne få rimelig anledning til at klage igen.

Nu opgav Claudius. Han prøvede at udstykke Sønderskov, fik

JEG SAMUEL NICOLAUS CLAUDIUS TIL SØNDESKOV
KONGL. MAJ. CANCELLI RAAD-AMTSFORVALTER
I LUGOM CLOSTER
HAVERI TIL SLAGET I NDRÆTTE DENNE BEGRAVELSE
ALEENE FOR MIG OG MIN FAMILIE
JEG HAVER I ERVUD RUM TIL BEGRAVELSE
INDEI KOMME
I HVILDE D I DE I HVILENDE SOVEI RØE
OG DETTE STED FORBLIVE URØRT
INDTIL VI ALLE OPVEKES PAA HIN STORE DAG

På Claudius's tid hørte Folding kirke under Sønderskov. Da hustruen, Christina Margaretha f. Bachman, døde i 1756, lod Claudius bygge en gravhvalving i en bronzealderhøj ved kirkegårdens syddige. Her blev kisten indsat, og da Claudius døde i 1771, blev hans kiste anbragt ved siden af hustruens. På hvælvingens facade er indmuret gravsten over begge med inskriptioner. Ovenstående inskription, der kun er delvis læselig, stammer fra en tredje sten, der nu er løst opstillet ved højen, men som tidligere må have haft en anden placering

tilladelse til at gøre det, men valgte i stedet at sælge godset i 1769 til J.Fr.Wodschou.

Bønderne havde sejret. Dels fik de lettelse i deres hoveribyrd, og dels var det lykkedes dem at gøre livet så surt for Claudius, at han opgav at have mere med Sønderskov at gøre. Nu var de blevet sig deres magt bevidst. Da så i maj 1769 den nye, unge ejer til Sønderskov, J.Fr.Wodschou, overtager godset, gjorde bønderne allerede i samme måned det klart for Wodschou, at dem kunne han ikke kommandere rundt med.

Hoveribønderne blev i maj beordret til at udjævne muldvarpeskud; de nægtede, da de påstod, at de aldrig før havde skullet udføre den slags arbejde. I 1769 genoptoges striden om bl.a. fribøndernes arbejdspligter. Jeg vil her beskrive forløbet i detaljer, da netop diskussionen om fribøndernes hoveriforpligtelse tydeligt viser os, hvad der på den ene side

er bøndernes grundlæggende holdning til deres strid med godsejerne, og på den anden side fortæller den os noget om godsejernes "driftsleder" - karakter, om man vil.

Wodschou forlangte i første omgang - som Claudius - at både hovbønderne og fribønderne skulle slå Hulvadskov eng. Friboenderne gik i proteststrejke, de mødte simpelthen ikke op. Hovbønderne omringede Wodschou ude i engen og sagde, at de kun ville slå engen, hvis det skulle betragtes som en tjeneste, de gjorde ham, og ikke som en pligt. (Der havde tidligere også været strid om hovbøndernes pligt til at slå netop Hulvadskov eng). Wodschou gav ikke efter. Han forlangte, at de slog engen som pligt. Bønderne gik da hjem. Wodschou anmodede dem om skriftligt at give besked, om de ville slå engen eller ej. De svarede, at de nok skulle slå deres område af engen, hvis friboenderne mødte og slog deres del. Nu gav Wodschou efter. Han gav hovbønderne skriftlig besked om, at han betragtede det, som om de gjorde arbejdet frivilligt. Straks blev engen slået. Lignende sammenstød mellem Wodschou og bønderne finder sted senere i 1769 og 1770, hver gang måtte Wodschou give efter.

Bønderne tvang altså Wodschou til at give efter - og de fik endda papir på en af hans indrømmelser - ved simpelthen at gå i strejke, indtil deres krav var blevet opfyldt. Men de krav, som bønderne opstillede, var vel at mærke ikke videre vidtgående - der er hverken tale om at nægte at yde hoveri overhovedet eller om at nægte at betale landgilde. Det er derimod krav, som kan blive opfyldt inden for de eksisterende rammer. Bønderne under Sønderskov var ikke samfundsomstyrttere eller revolutionære. Men indirekte var bøndernes krav om lettelser i hoveribyrd, og det faktum, at de fik opfyldt mange af deres krav, medvirkende til lige så stille at undergrave den eksisterende landbrugsstruktur: godsdrift med mange hoveriydende bønder. For alle disse konflikter med og nederlag for godsejerne

måtte jo medføre, at godsejernes autoritet på Sønderskov og nærliggende godser måtte blive langsomt undergravet.

I 1769 havde de Sønderskov bønder slået Hulvadskov eng, da de havde fået deres betingelser opfyldt; i vinteren 1769/70 var - efter flere skærmydsler med Wodschou - deres respekt for Wodschou og hans ladefoged så ringe, at de faktisk næsten intet bestilte, da de gjorde hovarbejde. I sommeren 1770 var det kommet så vidt, at Wodschou - efter en batalje med bønderne om noget høslet og deraf følgende klager til amtmanden - at han ikke turde sende sine folk ud for at tilse arbejdet, da hovbønderne endelig gik igang med høslettet.

Men stridighederne foregik ikke alene på det lokale plan; bønderne sendte igen klager til kongen. Det var de samme problemer, der blev taget op som under Claudius. Men til forskel fra Claudius-balladen er det nu sådan, at det er bønderne, der er blevet iltre og lidenskabelige - som Claudius var det, og Wodschou er den rolige og saglige, der med dokumenter beviser sine påstande, sådan som bønderne gjorde det under Claudius.

Det hele ender denne gang med, at General-Landvæsenskollegiet gav Wodschou ret på en del punkter; og med hensyn til hoveriklagene henviste kollegiet til, at det ville blive ordnet, når et hoverireglement blev udformet for Sønderskov gods, og det skete i 1770. Med hoverireglementet - en nyskabelse indført i 1769 - blev alle hovbønder hoveriforpligtelser over for godset søgt fastsat for at undgå for stor vilkårlighed. Og nu ophører tilsyneladende urolighederne på Sønderskov gods.

Det bønderne på Sønderskov gjorde i 1700-tallet ser jo med nutidige øjne pænt og sagligt ud. De følte sig forurettede, de klager til den person, der har forurettet dem, dernæst lader de klagen gå ad kommandovejen o.s.v. - uden at foretage sig noget voldeligt. Først i sidste omgang udvikler det sig til strejker og

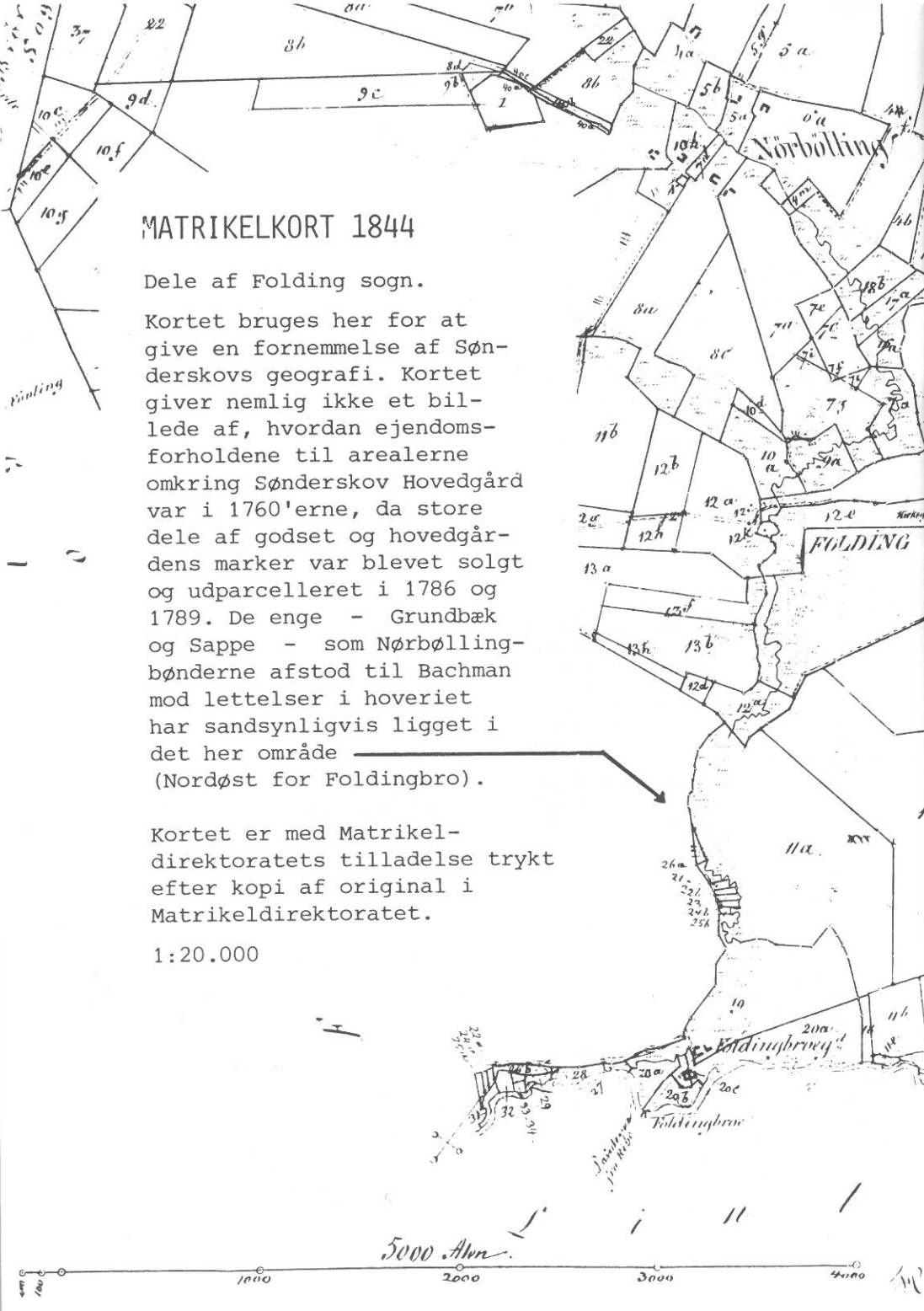
MATRIKELKORT 1844

Dele af Folding sogn.

Kortet bruges her for at give en fornemmelse af Sønderskovs geografi. Kortet giver nemlig ikke et billede af, hvordan ejendomsforholdene til arealerne omkring Sønderskov Hovedgård var i 1760'erne, da store dele af godset og hovedgårdens marker var blevet solgt og udparcelleret i 1786 og 1789. De enge - Grundbæk og Sappe - som Nørbøllingbønderne afstod til Bachman mod lettelser i hoveriet har sandsynligvis ligget i det her område (Nordøst for Foldingbro).

Kortet er med Matrikel-direktoratets tilladelse trykt efter kopi af original i Matrikeldirektoratet.

1:20.000

passiv modstand, men stadigvæk uden at det, set med vore øjne og sammenlignet med hvad forurettede grupper kan finde på at gøre i vore dage, syner af så meget.

Men det var lidt af en fantastisk ting de Sønderskov bønder havde foretaget sig. De levede i et samfund, hvor man kan sige, at bare det, at bønderne overhovedet ytrede sig, var betænkeligt - selvom det dengang under enevælden var alle den danske konges undersætter tilladt at indgive klager til kongen. Et var teori, noget andet praksis, spec. hvad angår bøndernes rettigheder. F.eks. gav biskoppen bønderne i Vust i Hanherred i 1745 en irettesættelse for deres opførsel, da de klagede over deres præst, selvom biskoppen måtte erkende, at klagen var berettiget.

Men netop i 1768, den 15. april, var der blevet åbnet nye muligheder for at komme til at besvære sig over urimeligheder. På det tidspunkt blev der på regeringsplan oprettet et General-Landvæsenkollegium - omtalt flere gange ovenfor. Dets opgave var at gennemføre landbrugsreformer, og for at kunne udføre den opgave blev alle interesserede opfordret til at indsende forslag til reformer til kollegiet. Det bemærkelsesværdige er, at der blandt mange andre indkom 78 reaktioner på denne opfordring fra bønder i hele kongeriget, og det var mange, de repræsenterede ca. 5-10% af bondebefolkningen. Der er dels tale om reaktioner, der giver faktiske oplysninger om landboforholdene, dels er der klager over hoveriet (33 af de 78) med anmodning om at få lettet hoveribyrden med henvisning til den ovenfor omtalte forordning, og dels er der anmodninger om afløsning af tienden. Sønderskovklagen hører til i den midterste gruppe. Det vil altså sige, at der kan føjes en beslutning i de højeste regeringscirkler til forsøgene på at forklare, hvorfor bønderne under Sønderskov netop i 1768 - 69 vovede at klage til kongen over deres godsejer. Så hvis jeg kort skulle resumere, så skulle der altså bag det bemærkelsesværdige i, at de Sønderskov

bønder turde klage over deres herremænd ligge følgende forhold: 1) de havde prøvet det før i noget mindre målestok, dog med negativt resultat, 2) Claudius repræsenterede den mere effektive og nye herremandstype, der ikke respekterede gamle sædvaner og 3) bønderne opdagede, at der fra allerhøjeste sted var interesse for deres vilkår, og så reagerede de prompte, da de var i en kritisk situation; noget tilsvarende kan siges om deres klage til kongen i Wodschous tid. Klagen blev indsendt i november 1770. I maj 1770 var der udgået en forordning om hoveriets bestemmelse. Den forordning havde også medført en lang række bondehenvendelser til kongen.

Til slut vil jeg understrege, at når jeg har inddraget begivenhederne på regeringsplan i mine forsøg på at forklare, hvorfor de Sønderskov bønder protesterede i 1768 og 1770, så er det ikke for at forklejne bøndernes indsats, men udelukkende for at sætte deres indsats i en bredere sammenhæng. Særs indsats i nedbrydningen af en uretfærdig og uværdig landbrugsstruktur er stadig uhyre beundringsværdig og burde sættes et minde i f.eks. en restaurering af Sønderskov - af mangel på bedre muligheder.

Til brug for artiklen om bondeuroen på Sønderskov har jeg primært anvendt følgende værker:

Poul Bjerger: De Sønderskov Bønder (Årb. for Dansk Kulturhist., 1896)
C.Bjørn: Bonde, Herremand, Konge (1981)

C.Bjørn: De Danske cahiers. Studier i bondeaktionerne på forordningen af 15. april 1768. (Bøl og By 2. række 5, 1983).

På museumsforeningens generalforsamling i februar 1984 vil jeg i et foredrag søge at sætte Sønderskov-affæren i en større landbrugshistorisk sammenhæng.

Hans-Jørgen Larsen,
Fauruskovvej 9, Lindknud,
6650 Brørup.

Tlf. (05) 38 80 31

SØNDERSKOV
ALDER

Hvor langt Sønderskovs historie går tilbage i tiden, vi-
des ikke. Gården nævnes i 1448 og må altså være en del
ældre.

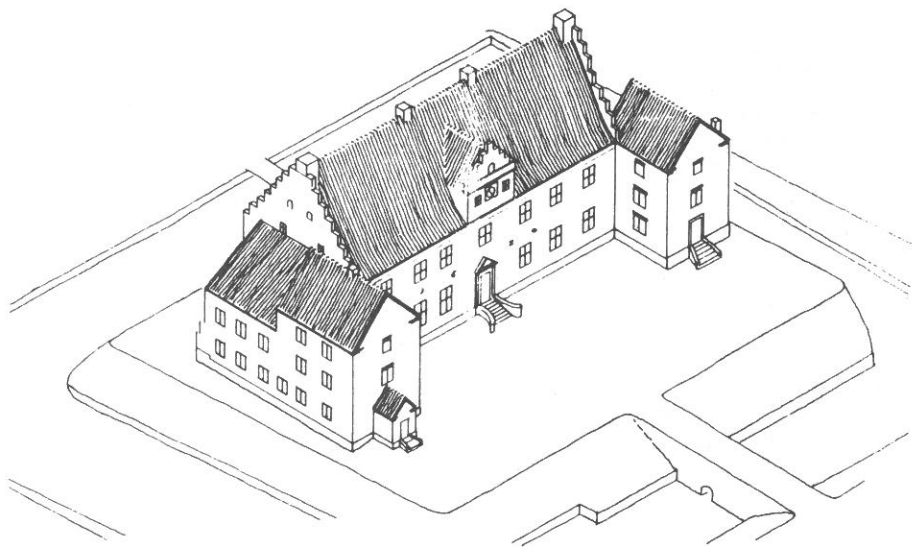
I "Fra Ribe Amt" årg. 1933 fortæller Søren Alkærsig i ar-
tiklen "Forsvundne Landsbyer" om landsbyen Fuldærn (Fol-
ding), der glider ud af historien midt i 1300-tallet.
Det eneste, der i vore dage er tilbage, er stumper af
bymarken - to sæt højryggede agre på 25-30 agre hver -
inde i Langeskov.

Alkærsig forestiller sig, at Sønderskov er blevet til på
bekostning af bondebyen og dens marker efter det knæk,
bønderne fik o.1350. Netop i disse år ændredes forholdene
i de jyske landsbyer stærkt af pest (Den sorte Død), poli-
tiske uroligheder og en omfattende landbrugskrise.

a.f.

EJERLISTE

	NIELS LAURSEN AF SLÆGTEN RUDBEK
1448	RIBE DOMKAPITEL
1483	HENRIK STEEN TIL PLOVSTRUP
	NIELS STEEN
	THOMAS GALSKYT - GIFT MED EN SØSTER TIL NIELS STEEN
	NIELS STEEN
	PETER GALSKYT OG OTTO GALSKYT
	ALBRECKT GALSKYT
1593	BEGE CLAUDATTER (EMMIKSEN), MODER TIL ALBRECKT GALSKYT
	CHRISTOFFER ROSENKRANTZ, SVIGERSØN TIL BEGE CLAUDATTER
1600	BØRGE ROSENKRANTZ TIL ØRUP I SKÅNE
1614	THOMAS JUEL TIL KOLLERUP
1649	MANDRUP DUE TIL HALKÆR, LENSMAND PÅ ØRUM I THY
1660	JØRGEN SKEEL DUE, AMTMAND I ØRUM, VESTERVIG OG DUEHOLM
	JØRGEN CHRISTOFFER DUE, KAPTAJN
1720	HANS BACHMANN, KGL. OVERFØRSTER OG JÆGERMESTER
1750	SAMUEL NICOLAUS CLAUDIUS, AMTMAND I SLESVIG
1769	JENS FREDERIK WODSCHOU
1775-84	FORSKELLIGE EJERE
1785	HANS GUNDORPH TIL SKOGBORGHUS
1792	JENS HUNDEWADT
1797	CHRISTIAN SAXESEN
1804	PETER MOMSEN
1812-19	6 FORSKELLIGE EJERE
1819	PETER MOMSEN, HEREFTER I FAMILIENS EJE TIL 1925
1925	J. BUNDGAARD
1925-36	FORSKELLIGE EJERE
1936	JOHANNES LIND
1962	DIDY KARSTENS

Skråprojektion af hovedbygningen til Sønderskovgård

SØNDESKOVGÅRD

Tre tidsbilleder af herregården og dens omgivelser.

Sønderskov Hovedgård er en ener indenfor renessancens herregårdsbyggeri, idet den oprindeligt, som kun få andre gårde fra denne periode, havde diagonalt stillede hjørnetårne, hvorfra man kunne forsvare alle sider af bygningen. I dag er Sønderskovgård den eneste renaissanceherregård, der endnu er bevaret i Ribe amt. Derfor er det vigtigt, at der gøres en stor indsats for at bevare hovedbygningen, så de næste generationer også kan få glæde af dette værdifulde historiske bygningsværk.

Sønderskov har gennem tiden gennemgået en del mindre og større ombygninger i forbindelse med sin skiftende skæbne og sine vekslende ejere fra 1620. Også dens omgivelser har gennemgået en stadig forandring som det ses af Pontoppidan's Danske Atlas (1769-81) og af Poul Bjerges beskrivelse:

"Synderskovj i Folding Sogn, Malt Herred har i 1505 tilhørt Henrik Steen, 1550 en Juul og i 1600 bleven skjødet til Byrge Rosenkrantds, men i 1614 bortsolgt til Thomas Juul, som 1620 af nye bygt Salshuset af tyk Grundmur på hvælvede Kieldere, tilforn 3 men nu ikkun to Etager høit og med tvende høie Taarne. Den østre Fløi-Bygning er og Grundmur 3 Etager. Hele Borgegaarden er med en bred Grav og omgven hvorover ere tvende Broer. Ladegaarden ere ogsaa af Grundmur. Gaarden ligger i en Skov, hvoraf den syndre Deel før har været en Dyrehave. Den skal siden stedse have været i de Juulers Familie indtil 1720, da Hofjægermester Hans Bachman købte den. Hans Svigersøn Cancellieraad og Amtsforvalter Claudius, som nu eier og selv bruger gaarden, har ladet Bygningen og Værelser sette i Skjøn Stand. Denne Gaard skal forudm paa nogen Tid have været en Meiergaard under Hundsbeekgaard, som nu ikke er andet end god Bondegaard."

(Pontoppidan: Danske Atlas 5-2.bind. side 716. Riber Stift, Riberhus Amt)

"Sønderskov er en Herregaard, der ligger i Folding Sogn, Malt Herred, omtrent midt imellem Kolding og Ribe. Et par tusinde Alen syd for den løber Kongeaaen, og omtrent lige saa langt vest for gaarden gik den gamle Studevej, der kommer helt ned fra Viborg, fører gennem Midtjylland, gaar over Kongeaaen ved Foldingbro og fortsætter videde mod Syd ad Tønder og Husum. Nu gaar den almindelige Landevej der i stedet. Det er endnu en smuk gammel Herregaard, omgivet af dobbelte Grave og med Bygninger fra det 17. århundrede. Ogsaa dens Omgivelser med de velholdte Skove og de frodige Enge langs Kongeaaen gør sit til, at Sønderskov maa henregnes til en af vore mest interessante Herregaarde."

(Poul Bjerge: Årbog for Dansk Kulturhistorie 1896, De Sønderskov Bønder, s. 159.)

Hovedbygningen staar i dag ubeboet, ryddet for inventar, og der findes kun få synlige rester af den park der engang har været syd for gården.

Selve bygningen består af kælder og to overliggende etager og har en længde af ca. 29 m og er ca. 12 m bred. Det tilbageblevne nordvestre hjørnetårn har et kvadratisk grundrids på 6,90 m. I østenden er tilbygget en sidefløj i 3 etager. Murværket er overalt hvidkalket over en sorttjæret sokkel. Sådan har den ikke altid set ud. Den har oprindeligt været oversvømmet med rødt kalkvand. Ruminddelingen har også ændret sig gennem tiden. Oprindeligt var der større og færre rum, hvilket har givet anledning til at flere vinduer er blevet flyttet under ombygningerne. Voldgraven ligger stadigvæk rundt om hovedbygningen og danner en smuk indramning. Over voldgraven er der to broer, en kampestensbro, der fører til gårdspladsen ved fronten af bygningen, og en lettere, der fører over til haven fra sydsiden af bygningen.

Den østlige længe af avlsbygningerne nedbrændte for et par år siden. Der er bygget en ny lade og en mindre villa i stedet, i gule mursten.

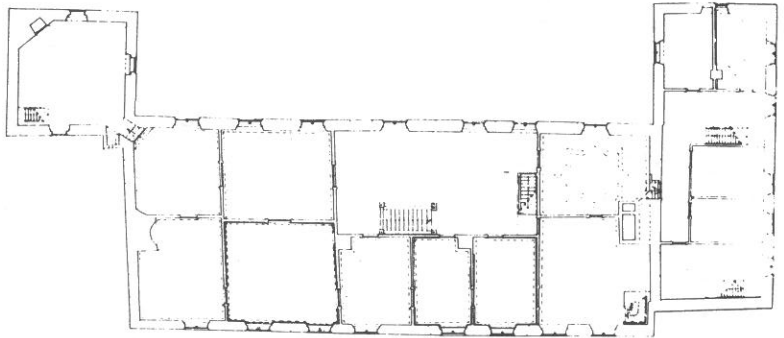

Fig. 20 Opmåling af 2. etagen. Mål 1:200

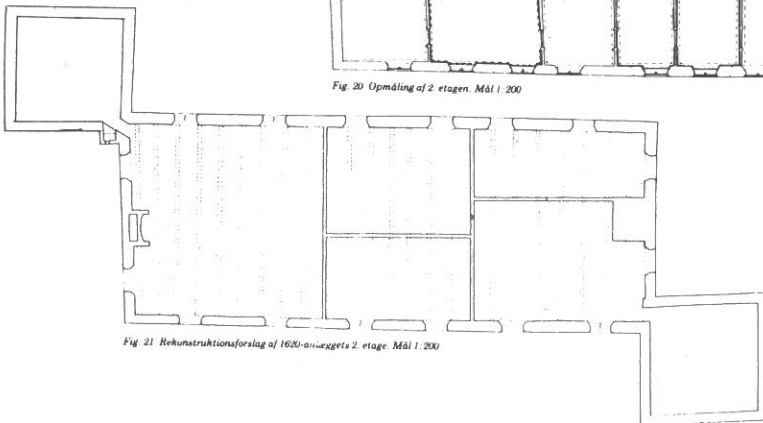

Fig. 21 Rekonstruktionsforslag af 1620-arettets 2. etage. Mål 1:200

Alt i alt er stedet endnu et skønt sted at opholde sig. Og i skoven omkring Sønderkov kan man få sig en fredfyldt gåtur og filosofere over hvad der er sket her igennem århundreder.

Kirsten Jensen,
Nørregade 39, Bække.

Eivind Hertz,
Esbjergvej 41, Vejen.

Opmålingstegningerne er taget fra en semesteropgave, foretaget af Jytte Engstrøm og N.Erik Jensen kan efteråret 1980. Trykt på Kunstakademiets trykkeri i København.

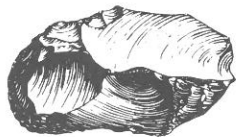
Det oplyses i opgavens indledning, at det tegnemæssige grundlag er Nationalmuseets herregårdsopmåling fra 1968.

HVAD SKAL DER SKE MED SØNDERSKOV?

Om situationen siden 1977 oplyser fuldmægtig Lisbeth Saaby, Fredningsstyrelsen, til Museumsavisen: Der har været ført forhandlinger mellem ejeren og fredningsstyrelsen og Ribe amt og Brørup kommune om bevaring, evt. afhændelse af hovedbygningen. I løbet af 1984 forventes en afklaring af disse forhold.

ARBEJDSGRUPPERNE

ARKÆOLOGIGRUPPEN

BRONZEALDERBOPLADS VED VEJEN

I forbindelse med omlægningen af hovedvejen nord for Vejen afdækkede entreprenørmaskinerne ved fjernelsen af muldlaget spor af en boplads fra overgangen mellem bronze- og jernalderen. Fundet bestod af en hel del affalds- og kogegruber, ofte ret dybe, hvoraf hovedparten lå i en gruppe ca 80 m nord for den nuværende vej og kun ganske få i området syd og vest herfor.

Kogegruberne, der fremtrådte som sorte pletter mod underbundens lyse sand, var ret ensartede. Enkelte bestod kun af trækul og bålrester i en lav fordybning i sandet, men de fleste indeholdt en blanding af hånd- til hovedstore ildskørnede sten, mørkebrunt sandmuld og trækul. I enkelte af de større gruber viste lagdelingen at gruben hav-

de været anvendt til bålsted flere gange efter hinanden. Affaldsgruberne, som viste sig som mørkebrune pletter mod underbundens brune sand, indeholdt hovedsageligt mørkebrunt sandblandet muld og en del flintafslag. Kun enkelte af dem indeholdt en del lerkarskår, der gjorde det muligt at bestemme fundet tidsmæssigt.

Ingrid Stoumann, Esbjerg Museum, beskriver fundet som en sommerkogeplads, der med stor sandsynlighed har haft forbindelse med en boplads, der enten har ligget syd for kogepladsen ind mod og under den nuværende bebyggelse eller eventuelt et sted vest for fundstedet. Fundet blev gjort af to af foreningens medlemmer, der rutinemæssigt afsøgte området.

Arkæologigruppens medlemmer har gennem den sidste måned fulgt vejarbejdet og fundet yderligere et antal gruber i nærheden af de første fundsteder, men har ikke fundet spor af bopladsen mod syd. Muligheden for at den findes vest for kogepladsen er dog stadig til stede. Arbejdet vil blive fulgt af arkæologigruppens medlemmer efterhånden som maskinerne gra-

ver sig frem mod vest.

Under eftersøgningen af broncealderbopladsen gjorde gruppen nu et fund fra en helt anden tid. Omtrent 200 m vest herfor ind mod den nuværende hovedvej fandt man på et lille område på ca. 20x20 m en mængde jdepotteskår liggende i et ca. 10 cm tykt lag under muldlaget og i forbindelse hermed to store mørkebrune pletter med lidt trækul. Den største af disse pletter viste sig at være en næsten cirkelrund grube med en diameter på ca. 150 cm og en dybde af ca. 50 cm. Det, der her er fundet, er antagelig en mile, hvor befolkningen på et tidspunkt inden for de nærmeste århundreder har brændt deres jdepotter, og skårene stammer fra de potter, der er gået itu under brændingen.

Dette sidste fund har ikke i sig selv nogen nævneværdig arkæologisk værdi, men fortæller dog historie om befolkningen på egnen. Moderne entreprenørmaskiner arbejder hurtigt og skånselsløst og fjerner ofte uforvarende mange spor fra vore forfædres liv, men afdækker på den anden side også mange oldtidsfund for arkæologerne. Fund, der hidtil har været ukendte og upåagtede, kommer ved muldlagets fjernelse frem til overfladen og kan ofte nå at blive undersøgt, inden maskinerne begynder på det endelige gravearbejde. For at dette kan ske, kræves der blot, at historisk interesserede personer går en tur henover afgravningen og mærker sig eventuelle uregelmæssigheder i underbunden, der kan stamme fra menneskers arbejde i fortiden.

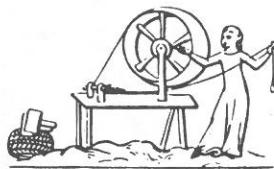
Ethvert sådant fund bør snarest indberettes til nærmeste museum, der med glæde modtager enhver sådan henvendelse og hurtigt får foretaget en undersøgelse af stedet.

Jeg vil derfor benytte lejligheden til at minde alle foreningens medlemmer om, at ikke blot fundet af en flintedolk, et bronzesværd eller et guldsmykke kan have historisk værdi. Fundet af nogle grove flinteflækker eller små lerkarskår på

en nypløjet mark kan ofte være lige så meget værd, idet en nøje undersøgelse af fundstedet ofte kan afsløre den større sammenhæng, de er en del af. Derfor beder jeg alle straks indberette den slags fund til Esbjerg Museum eller til et af arkæologigruppens medlemmer, der så vil lade sagen gå videre til de sagkyndige.

A. B. Nielsen

TEKSTILGRUPPEN

På næste side ses et mønster fra et gammelt sønderjysk Beiderwandtæppe, omsat til broderi med korssting af farvet uldgarn på naturfarvet hørstof. Forhandles af Højskolernes Håndarbejde, Kerteminde. Ide: Charlotte Rud. Siden 1939 formand for Højskolernes Håndarbejdsudvalg. Om modeller og mønstre skrev arkitekt Svend Møller bl.a.: "Hensigten med fortsat udsendelse af modeller og mønstre er dog nøjagtig den samme som hidtil: at hjælpe og vejlede. Og måske tør jeg føje til: at opdrage. Det sidste således at forstå: at lære den enkelte at forstå og vurdere kvaliteten, brugbarhed og god form og skønhed. Forhåbentlig vil det lykkes i de kommende år at få mange gode og smukke modeller og mønstre ud til husflidens mange udøvere rundt om i landet, og forhåbentlig vil man tage godt imod disse "eksempler", thi som jeg forleden hørte en klog pædagog sige i et foredrag: "Den vigtigste faktor i opdragelsen er eksemplet."

Vi glæder os til at høre Charlotte Rud fortælle om sit arbejde og håber på en artikel om de sønderjyske Beiderwandtæpper senere på året.

Inge Bjørn

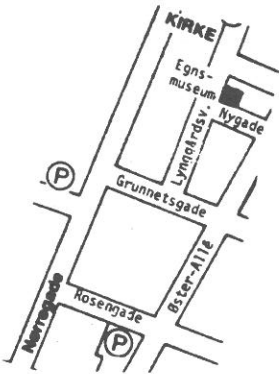

EGNSMUSEUMSFORENINGENS KONTOR

I det tidligere plejehjem "Merci", Nygade 1, har Vejen kommune stillet lokaler til rådighed. Vi har altså taget over hovedet, og fra februar 1984 er kontoret åbent hver onsdag fra 14-17. I dette tidsrum kan der også ringes. Nummeret er 36 33 43.

Desuden kan henvendelse ske - ugen igennem - til A.B.Nielsen, Mågevej 26, Vejen, tlf. 36 18 77 eller til Valdemar Feddersen, Fauruskovvej 64, Holsted, tlf. 39 30 74.

Foruden kontoret er der et lokale til arbejdsgruppernes mødevirksomhed. Desuden et par rum til opmagasinering af de afleverede og registrerede genstande. Større ting er der dog ikke plads til.

DET KOMMENDE MUSEUM

Når det nye posthus i Vejen skal tages i brug, bliver det gamle ledigt. Mange har spurgt: var det ikke en idé at indrette egnsmuseet her?

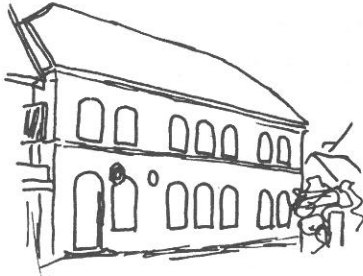
Jo, det var. Af mange grunde. For det første er størrelsen passende, bygningen er sund, og det er ikke nødvendigt at ændre særlig meget på indretningen. For det andet er beliggenheden god - midt i Vejens hovedgade, hvor mange mennesker færdes. For det tredje fortæller bygningen stationsbyhistorie. Den blev opført i 1906 på privat initiativ af købmand Peter Lauridsen og udlejet til postvæsenet, der købte bygningen i 1929. Mange ældre huse i Vejens bymidte forsvandt i de byggeglade 60'ere og 70'ere. Andre er ændret til ukendelighed.

Posthuset er intakt, og som museumsbygning vil dens facade være sikret for eftertiden.

Så naturligvis er foreningen interesseret i posthuset. Foreningen blev jo netop stiftet - i 1979 - med det formål at oprette et kulturhistorisk egnsmuseum for Holsted, Brørup og Vejen kommuner. Og det vil sige: ikke et raritetskabinet, men et levende museum, der under faglig ledelse udnytter nogle af de muligheder, der er givet med museumsloven. På den måde kan det kommende museum både blive et længe savnet led i Ribe amts samlede museumsarbejde og et værksted, hvor der arbejdes med emner fra vor egn for tid, så skolerne og alle interesserede blandt egnens 25.000 mennesker kan få glæde og gavn af det - og måske også udfordres af mødet med en altfor hastigt glemt baggrund!

Om posthuset kan blive den fremtidige ramme om museet, er det for tidligt at sige ja eller nej til. Mange forhold vedrørende erhvervelse, etablering, personale, drift og afgrænsning af emneområder skal afklares inden. Men det er bestyrelsen i fuld gang med.

a.f.

KONGEÅKROEN, FOLDINGBRO

på afstemningsdagen fredag d. 10. februar kl. 19.30

FISKERSØN FRA AVENTOFT

Tidligere forstander Niels Bøgh Andersen, Jaruplund,
fortæller om sin drengetid i Aventoft.

SKIBELUND EFTERSKOLE

onsdag den 29. februar kl. 19.30

GENERALFORSAMLING

Dagsorden efter vedtægterne

På valg er Harald Iversen, Holsted, David Madsen, Føvling,
og Johannes Hansen, Brørup.

Efter generalforsamlingen foredrag af
cand.mag. Hans-Jørgen Lych Larsen, Lindknud

BONDEUROEN PÅ SØNDERSKOV

OG HISTORIEN

GULE HUS, ASKOV HØJSKOLE

lørdag den 31. marts kl. 15

Tidligere forstander Charlotte Rud, Kerteminde,
fortæller om sit arbejde med

HØJSKOLERNES HÅNDARBEJDE

Charlotte Rud har lovet at medbringe nogle af
de meget smukke arbejder - ældre og yngre - som hun
vil vise og fortælle om.

HOLSTED - BRØRUP - VEJEN EGNENS MUSEUMSFØRENING

FORMAND: Johannes Hansen, Søndergade 50, 6650 Brørup, tlf. 38 11 14

KASSERER: Chr. Baastrup Nielsen, Danmarksgade 4, 6600 Vejen, tlf. 36 06 21

MUSEUMSAVISEN: H. og A. Frandsen, Askov Kirkevej 7, 6600 Vejen, tlf. 36 14 97

ISSN 0108-8858